

“Lad os genskabe det, der er tæt på os, et sted langt fra os”

Det lokale mellem udelukkelse og integration

SVEND ERIK LARSEN

Litteratur som lokal udfordring

Det er den franske forfatter Max Jacob der har givet mig titlen til denne artikel. Med en aforistisk spidsformulering angiver han, hvad der sker når litteraturen vil være lokal. Den kan ikke. Det lokale skal på afstand for at forstå sig selv som lokalt og dermed forholde sig til noget fremmed. Denne spænding, måske et paradoks, er indbygget i al litteratur om det lokale som betingelsen for selve dens projekt. Når jeg skriver ‘det lokale’ omfatter det landskab, mennesker, sprog, meninger, traditioner osv. Det lokale er et livsrum, ikke en klat på et kort, også når jeg skriver ‘lokalitet’ eller betegner det som ‘sted’.

Spørgsmålet er derfor ikke, i hvor høj grad teksterne selv er lokalt enestående eller skildrer det lokale som enestående særegent, men alene hvordan teksterne forholder sig aktivt til afstanden som betingelse. Forsøger de at udelukke den fra teksten eller at integrere den? Og forholder de sig reflekteret til dette alternativ? Teksterne selv viser, med eller mod forfatterens hensigt, svarene på disse spørgsmål. Jeg vil se på to forskellige spor af distancen: Poul Martin Møllers “Glæde over Danmark” (1820) der praktiserer en *udelukkelsesstrategi*, og Karen Blixens “Kitosh’ Historie” fra *Den afrikanske Farm* (1937) der viser en *integrationsstrategi*.

Men ud over distancen slår Max Jacob endnu et tema an. At genskabe betyder jo ikke at beskrive det der ligger lige for næsen, så beskrivelsen selv går i ét med det vi er fortrolige med. Litteratur og sprog betegner ikke kun et lokalt tilhørsforhold eller en lokal identitet. Tværtimod. Den måde litteratur og sprog gør en lokalitet lokal på, ophæver dens særstatus. Denne ophævelse skyldes ikke bare former, genrer og temaer, der har slidt de litterære lande-

veje siden litteraturen var mundtlig, men omfatter i dag også de mere håndfaste sider af litteraturens funktion: bogmediets og oversættelsernes grænseoverskridelser. I sin indledning til *A New History of French Literature* (1994) skriver Denis Hollier:

De væsentligste aspekter af den vestlige verdens forestilling om litteratur er knyttet til bogen, et fysisk objekt, som kan cirkulere mere ubesværet rundt i verden end noget mundtligt udsagn. [...] Oversættelsens nødvendighed (ligesom det på mange måder umulige i at oversætte) er en del af litteraturens definition: oversættelse er på én gang stedet, hvor litteratur går tabt og bliver genfundet. (Hollier 2005: 159f)

Litteratur synliggør i selve den lokale dialekt både lokalitetens nødvendige delagtighed i verden udenfor som en del af dens lokale identitet og den større verdens identitetsskabende indflydelse på denne lokale verden. Som sprog kan litteratur slet ikke lade være at rive sig løs. En sproglig tekst fungerer derfor som litteratur ikke kun *i* en sprogligt defineret lokalitet, men *ud fra* en sådan lokalitet i kraft af alt det der får den til at vandre på kryds og tværs af grænser.

At genskabe det lokale i litteraturen betyder derfor at flytte det lokale et andet sted hen, så vi kan se og forstå det. Max Jacobs formulering ‘Lad os genskabe’ er lige så udfordrende som den er opfordrende. Den er ikke et forslag man kan følge eller ej, men en påpejning af at det er det eneste man kan gøre. Det gælder hvad enten man tager til Sumatra eller Afrika som Møller og Blixen eller bliver boende i Store Lillekøbing. Når litteratur rører ved det lokale, bliver det større end det er og måske større end det ønsker at være. Litteratur udfordrer det lokale, bekræfter det ikke.

Sumatra som dansk lokalitet

Poul Martin Møllers digt "Glæde over Danmark" findes i tre udgaver. Deres små afvigelser fortæller noget om dets forhold til det lokale. De to første udgaver, fra tidsskriftet *Tilskueren* 1823 og fra *Efterladte Skrifter* 1855, har kun et komma til forskel. Den tredje udgave er fra *Højskolesangbogen* og bekræfter digtets optagelse blandt de rigtige danske nationaltekster. Danmark som en nation er jo i sig selv en lokalitet. Højskolesangen adskiller sig fra de to første ved at udgiverne har strøget tre ud af 13 strofer. Til digtet knytter sig dagbogen *Optegnelser fra Reisen til China*.

Første strofe er et rigtigt stykke lokallitteratur (Møller 1855a: 63):

Rosen blusser alt i Danas Have,
Lifligt fløiter vist den sorte Stær,
Bier deres brune Nektar lave,
Hingsten græsser stolt paa Fædres Grave,
Drengen plukker af de røde Bær.

En lokalitet er her afgrænset rumligt, som en 'Have', med en diskret markering af den vertikale dimension – roserne, græsset og bærrerne er nede, fuglene og bierne er oppe. Men netop diskret: ikke højt oppe eller langt nede. Vi er i en harmonisk have uden kontraster. Også den horisontale akse er antydet: bierne er vandrette flyvere fra blomst til blomst, og hesten går i et let kuperet terræn. Tiden er en harmonisk blanding af nutid, foråret, og fortid, gravene. Stedet er præget af positive og afdæmpede følelser eller holdninger: flid, stolthed, munterhed, fredsommelighed og et stænk af lidenskab, 'blusser'. Der er ingen kollektiv marchretning, men fredsommelige gøremål side om side – der spises og samles mere mad! Der er balance mellem barn og voksen – drengen over for hingsten, fædrene og måske den kvindelige rose; og mellem de feminine og maskuline roller – den erotiske rose og Dana over for den stolte hingst. Endelig antydes et lukket kredsløb af liv og død – fædres grave over for forårets nye liv, støttet af mytologiserende allusioner af blandet oprindelse: Dana, nektar og paradises have.

Det er faktisk en ret kompleks og betydningsmæt-

tet strofe. Møller beskriver det lokale som et sted hvor tidslige og rumlige grænser er i en gensidig balance i forhold til menneskelig aktivitet. De er ramme om menneskers samlede liv fra hverdag til ontologi og mytologi, intet mangler, intet kan undværes. Mennesket former stedet, og stedets rammer i tid og rum muliggør på den anden side menneskets udfoldelse. Det er den klassiske opfattelse af sted med en *genius loci* (Larsen 2002: kap. 5, Larsen 2004). Man kunne med Mikhail Bakhtin tale om en *kronotop* – en afgrænset tidlig og rumlig enhed der indrammer nogle specifikke menneskelige handlinger og som derigennem gør stedet til betydning, en betydning som bl.a. litteraturen udtrykker og transformerer (Bakhtin 1965). Strofen viser den nationale lokalitet – man er lige ved at sige det danske spisekammer – som en kronotop.

I 1836 beskriver H.C. Ørsted det samme landskab mere generelt i foredraget "Danskhed". Ud over at være verdensberømt naturvidenskabsmand var han et stærkt nationalt orienteret kulturpersonlighed:

Hvori bestaaer da Danskheden? Først indbefatter den, som enhver Nationalcharakter, alt *det*, som udgjør Menneskevæsenet; men *det* som gjør denne Charakter til den danske, er naturligviis Summen af de Træk, som hyppigere forekomme hos vort Folk end hos de øvrige. [...] Det danske land har en venlig Natur, det Store aabenbarer sig sjældent *der* uden i Himmel og Hav, og det Skrækkelige er næsten udelukt derfra; kun Havet viser sig *der* undertiden i sin Rædsomhed; men tallose ere de Punkter, hvorfra Dansken enten har en stor eller en smilende Oversigt over den blaa Flade. [...] Omgivet af denne Natur har Folket nu levet og udviklet sig i Aarhundreders lange Række: skulde da ikke en Samstemning mellem begge være kjendelig? Jeg tænker, man ikke let vil nægte Dansken, at han er godmodig, munter, beskeden, utilbøielig til Vold og til Rænker, sjelden heftig i sine Lidenskaber. [...] (Ørsted 1852: 50–51).

Nu kom jeg til at sige at både Møller og Ørsted beskriver et landskab. Det gør de faktisk ikke. De genskaber i sproget en utopisk forestilling om et landskab, de enten ikke ser, eller som slet ikke findes som andet end netop som genskabt forestilling. Møller sidder på et skib i Sumatra og længes

hæmningsløst hjem. Og Ørsted sidder ganske vist hjemme i Danmark. Men landet tabte en krig på Napoleons side, mistede endegyldigt sit imperium da Norge gik hjem til sig selv og Sverige i 1814, gik bankerot i 1813, og Frederik VI nægtede netop i 1836 en forfatning til det folk Ørsted priser. Og samtidig er landskabet slet ikke præget af århundredgammel kontinuitet, men af voldsommere forandringer end nogensinde før: landbrugets udskiftning indtil midten af 1820'erne og en radikal reduktion af skovarealet til det mindste i Danmarkshistorien.

Ørsted beskriver ikke en virkelig naturlig lokalitet, men prøver at samle stumpene af det faldne og fattige imperium til en ideologisk helhed ved at udvælge passende landskabelementer med lokaliteter og glemme alt det jeg har remset op. De opremsede delelementer er naturligvis reelle, lokale og materielle hver for sig, men den helhed de udgør er ikke. Det er en utopisk reaktion på det reelle landskab. En nødvendig kollektiv ideologisk oprustning på den tid, måske, men beskrivelse er det ikke. Og hvis det var en beskrivelse, så omfattede den, som den meste danske guldalderromantik, kun det sjællandske landskab en dagsrejse fra København. Jylland var vildt, farligt og næsten hedensk og har altid markeret en splittelse i det danske lokallandskab man prøver at glemme. Også her.

Den primære betingelse for Ørsteds tekst er derfor den distance mellem utopi og realitet, som alene genskaber lokaliteten med en homogen betydning den ikke i sig selv har. Derfor er genskabelsen gennem teksten en *transformation* af en reel fragmentering af det lokale og af indvånerens lommeuldsmentalitet til en samlet og markant identitet gennem direkte og indirekte udelukkelse af de forstyrrende elementer. Lokalt særpræg efter udelukkelsesmetoden og med en langtidsholdbar identitetsgivende lokal appel.

Det er derfor helt konsekvent at Ørsted ud over at opruste landskabet ideologisk også investerer det med sprog. Gennem landskabet skal sproget først og fremmest fortælle om hvem vi er. Sproget er et væsen der går i ét med landskabet. Denne funktion er så forskellig fra sproget brugt som et redskab til at fortælle landboeren hvordan han skal dyrke land-

skabet, eller til at formidle Ørsteds forskning, hvad han ellers var stærkt optaget af, at han ikke engang nævner det.

Vilde Nogen spørge mig: hvorledes kommer man til at skrive ægte Dansk? vilde jeg omtrent give samme Svar, som hvis han spurgte mig: hvorledes bliver jeg ægte Dansk i hele mit Sind og mit Væsen? Jeg vilde nemlig sige ham, følg din Natur med Fornuft: naar en Dansk, som er født og opdragen blandt Danske og har levet blandt dem, følger denne Forskrift, bliver han uden videre ægte Dansk; kun ved Kunstleri afviger han fra Danskheden. (ib.: 53)

Man skal med andre ord være født og båret i det danske landskab for rigtigt at blive præget af det. Så får man helt af sig selv sprog og livsform med som en tillægsgevinst. ‘Natur’ og ‘nation’ er beslægtede ord på latin og udspringer begge af ordet *nascor*, dvs. at fødes eller blive til. Opdragelse, god vilje og flittig tillæring alene rækker måske til et formelt statsborgerskab, men ikke til det grundlæggende etnisk bestemte nationsborgerskab. Problemet aktualiseres ti år senere op mod Treårskrigen. Skal Danmark primært være en føderal helstat med forskellige sprog og folkeslag under én hat med et fælles statsborgerskab? Eller skal Danmark være en nation der primært tilhører dem der gennem fødsel og sprog er danskere, et etnisk bestemt nationsborgerskab? Forfatteren M.A. Goldschmidt holder på det første, N.F.S. Grundtvig holder på det sidste (cf. Korsgaard 2004: 268-306). Den sidste gik af med sejren og har siden domineret vores tankegang om Danmark som lokalitet. Selve problemstillingen er dog ikke forsvundet fra vores lokale kulturdebat.

Men også for den nationale position er der naturligvis tale om en genskabelse af en idealforestilling på baggrund af en distance mellem realitet og utopi. Selv som imperium i forfald var Danmark jo et flersprogligt rige, med dansk og tysk som de vigtigste sprog, og monarken havde – og har – fortsat tyske titler i tilknytning til de nordtyske hertugdømmer og grevskaber samt nogle kolonier. Det er også en ironisk pointe at det faktisk er et tysk skrift af holsteneren Uwe Lornsen om statsforfatningsspørgsmålet, *Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein* (1830),

som for alvor tager hul på den nationale diskussion der ender med den ærkedanske grundlov.

Men så snart sproget er trukket ind, kan Ørsted ikke blot lade de utilpassede sider uomtalt. Katten må ud af sækken og benævnes: fremmede der kommer ind i Danmarks have, har ikke den lokale naturlige fornuft og indfødsret, men kun tillært 'Kunstleri'. En meget diskret fremmedfjendskhed. Men vi må ikke glemme at vi havde en jødepogrom i København i 1819, mens Møller er på vej til Sydhavet, og at tyskerhadet også var i fremmarch. Ørsted hverken hylder eller praktiserer fremmedfjendskhed, men den er, i hvert fald hér, en logisk følge af udelukkesstrategien. Den nødvendige distance tematiseres i teksten som det fremmede kunstleri.

Den lokalitet som Møller og Ørsted beskriver, er derfor statisk. De faktorer der kan fremkalde forandringer, dømmes ude, helst udelades uden videre eller, hvis det ikke kan være anderledes, benævnes før de udelukkes. Men er de første inde at vende i sproget, har de det med at blive hængende. Kronotopen er en måde at fremstille et sted på der gør det uforanderligt, så det kun har sine egne indre gentagne bevægelser: Menneskers liv og udvikling i århundreder hos Ørsted og det uforanderligt gentagne forår hos Møller. Forandringer kommer derfor altid udefra og er negative. En sådan kronotopisk lokalitet ændres ikke indefra, men kan skiftes ud med en anden som Bakhtin viser, når de historiske betingelser af andre grunde ændres.

Men samtidig er betingelsen for at genskabe stedet som en homogen lokalitet, så vi kan se den og forstå den, netop den distance som bærer forandringen i sig som mulighed. Det er i lyset af den mulige trussel fra de kunstlede fremmede mod det lokale, eller som drømt mulighed at det lokale får sine præcise konturer. Det er sporene af denne distance og den måde forfatterne omgås den på, der er afgørende for lokalitetens særpræg, ikke de sten, jorder og bøndergårde den selvfølgelig stadig består af. Særpræget har, som Ørsted illustrerer, en ideologisk og en sproglig side. Også hos Møller.

Det lokale som drøm og mareridt

I 1819 blev Poul Martin Møller sendt som skibspræst

til det fjerne Østen på social nedtrapning, fra et københavnerliv der mere havde med stærk humle at gøre end den just citerede strofes røde bær. I hans dagbøger kan man følge hvordan den ideologiske distance til det fremmede bliver større og netop derigennem forstærker en blanding af erindring og imaginært drømmeri om Danmark. I "Glæde over Danmark" er denne modsætning mellem dansk og fremmed det grundlæggende kompositionsprincip. Den danske drøm og det fremmede mareridt er indbyrdes solidariske. Det danske særpræg træder kun frem på det fremmedes bagtæppe, og dette indeholder kun de træk som er et effektivt modstykke til det danske. Møller følger slavisk Ørstedes modsætning mellem det ægte, naturgroede og det kunstlede, kulturskabte. Det er også Ørstedes logik for lidenhedens transformation til styrke der styrer digtets forløb.

Men modsætningen er nu, i afstandens desperation og konfronteret med det fremmedes uafviselighed, tilsat et umiskendeligt fremmedfjendsk indhold for at han kan insistere på det hjemliges uantastede primat og uforanderlighed som det virkeligt lokale. Strofe 9 er næsten ufrivilligt komisk i sin lokalpatriotiske iver.

Ja vor danske Jord er sommerfrodig;
Der er Kræfter i det danske Brød.
Derfor er den danske Mand saa modig;
Derfor var Normannens Kniv saa blodig;
Derfor er den danske Kind saa rød.

Trods sin markerede pseudologik med foranstillet 'Derfor', er strofen, som hele digtet, opbygget af en demonstrativt gentagen insisteren på enkelte detaljer og ikke et argument. Modsigelser vidner om transformationens let desperate skrøbelighed i de uforbundne opremsninger. På den ene side en 'Have', på den anden en normannisk kampplads. På den ene side de røde kinder og, næsten med ufrivillig komik, den blodige kniv. Har den fredsommelige nutidsdansker mon fumlet med den uvante kniv? Det "Ly af Thules Skove" (strofe 7) Møller omtaler, har også, selv med en nænsom fortolkning af Thule, sine klimatiske problemer. Men næste strofe gør modsætningen til det fremmede eksplicit afvisende:

Lad kun Østens Drot blandt købte Friller
 Døsig strække sig paa Purpur ud,
 Lytte paa den sorte Halvmands Triller,
 Mellem Salens tempelhøje Piller,
 Kold og gusten som en Marmorgud.

Et tidligt stykke kolonialistisk digtning i dansk litteratur. Den sidst citerede strofe er én af de tre der er udeladt i *Højskolesangbogens* version af digtet. Det er jo én måde at reducere det fremmede. En anden er Møllers egen ideologiske strategi. Den er dobbelt.

For det første opstiller Møller i denne og andre strofer en demonstrativ, nærmest melodramatisk kontrast mellem det harmoniske danske landskab befolket af jævne, muntre og virksomme danskere med tempererede lidenskaber og de opulente, dovne, liderlige, utugtige østerlændinge med luksustilbøjeligheder. Dikotomien er så skarp at begge lokaliteter fastlåser hinanden i absolut uforanderlighed. Men snarere end primitiv propaganda er der tale om en klar understregning af at Danmark netop kun er en drøm: “Udi i Øst og Vest, og hvor jeg vanker,/ Drømmer jeg om Jer ved Danmarks Strand” (strofe 4). Et kig i dagbøgerne fra rejsen (Møller 1855b: 241ff) viser han finder folk derude fattige og taknemmelige for lidt. Men i digtet absoluteres det fremmede som en ren negativ og derfor uvedkommende størrelse der let kan afvises med et retorisk greb, endog med en henvisning til klassiske monsterforestillinger: den sorte halvmand (“følelsesløs batavianiseret Krabat,” siger dagbogen (ib.: 245), cf. Larsen 2002: kap. 3). En skånsom fortolkning gør det til en abe, men hvad er så dens ‘Triller’? Under alle omstændigheder bliver det danske derfor et lige så retorisk, men nostalgisk billede, bundet til opremseringer af enkelte elementer med rim, rytme og selve kontrastbilledet som eneste sammenhæng.

Men for det andet, og vigtigst, sørger Møller for at behandle det fremmede sted så det ikke blot er et negativt sted. Det er slet ikke et sted. Den rumlige grænse flyder i bogstavelig forstand: “Her imellem Havets dybe Kløfter/ [...] Hvalen, kold og dum, om Skibet snøfter” (strofe 2), og tidsdimensionen har ikke historiens kollektive kontinuitet, men den hurtige individuelle nydelses øjeblikskarakter. Menne-

skers forhold til stedet er præget af modsigelser, ikke harmonisk udveksling: Trods varmen gisper folk under lange kåber (strofe 6); der er ingen der arbejder, bortset fra én der hånligt kaldes en skrantende kræmmer (strofe 5). Faktisk er de næppe mennesker, men sorte halvmænd (strofe 10). Der er ingen kærlighed, kun købesex (strofe 10). Ordentligt sprog er der ikke noget af – man råber, stønner og har ingen sange (strofe 5-6). Og der er intet forår og derfor ingen vækst, kun ekstremerne kulde (strofe 2, 10) eller hede (strofe 6). Med andre ord: Ørstedes og Møllers egen genskabelse af Danmark som lokalt sted modsvares ikke af et andet sted. Østen er et ikke-sted. Og Danas have bliver genskabt i absolut form som det eneste rigtige sted. Det er mere end negativ ideologi, det er negativ ontologi.

Imidlertid prøver de fremmede selv at gentage Møllers strategi, men nu med Danmark som negativ kontrast. Men da de jo ikke bebor et rigtigt sted, er det dømt til at mislykkes. De vrænger i 5. strofe at “Danmark er et lidet, fattigt Land.” Dagbogen viser ganske vist at de ud over lokalt sprog bruger engelske og hollandske brokker (Møller 1855b: 243). Men efter at have gennemført kontrastmanøveren til asiaterne jubler Møllers lyriske jeg selv de samme ord til allersidst i sidste strofe som tillidserklæring til Danmark: jeg “Takker Gud, mens fra min Læbe lyder: / “Danmark er et lidet (,) fattigt Land.” Vi kan transformere lidenheden til styrke, fordi den hører til et sted.

Når Møller på den måde tager ordene ud af munden på de fremmede og gør dem til sine egne, trækker han også tænderne ud på dem. Ved at blive gjort positiv i selve udgangslinjen mister de fremmedes karakteristik af hans hjemland sit bid og sin gyldighed. Han får selv det sidste ord ved at overtage deres og efterlade dem mundlamme i forhold til ham. Der er ikke noget tilbage af det fremmede i dets egen ret med forbindelse til Danmark som kan anfægte ham, og som han ikke kan vende rundt til egen fordel.

Læser man sidste linie uden komma mellem ‘lidet’ og ‘fattig’, som i den første udgave i tidsskriftet *Tilskueren* 47, 1823, bliver denne virkning stærkere. I så fald erobrer han ikke bare det sidste ord ved at gentage asiaternes sætning, men også ved at give

den en ironisk drejning der kun kan opfattes af indfødte danske sprogbrugere: med komma betyder 'lidet, fattigt' entydigt 'lidet og fattigt'; uden komma kan 'lidet fattigt' også betyde 'lidt fattigt', dvs. 'ikke særlig fattigt.' I begge tilfælde er vi inden for samme logik: trods fattigdom har Danmark sin egen særlige rigdom som kun vi danskere har del i, men med en stærkere effekt uden kommaet, fordi sproget da selv viser en finesse ingen andre end danskere kan fange.

Men dermed bliver Møller selv fanget. For det fremmede sætter jo sine spor netop i sproget, hvori det lokale genskabes. Første strofes lukkede idyl er for det første en 'Have', dvs. ikke et naturligt, men et kunstigt aflukke, 'Kunstleri' sagde Ørsted. Selv Paradisets Have blev ødelagt af indre fremmedelementer som hørte til dér fordi stedets identitet skulle afprøves. Derudover tilkendegiver ordene 'alt' i første vers og 'vist' i andet vers den usikkerhed der omgiver visionen. 'Alt' betyder jo 'allerede' og 'vist' betyder både 'bestemt' som i 'sikkert og vist' og 'måske' som i 'vist nok'. Begge ord er tvetydige: de kan betyde at jeg er til stede, men ikke tror mine egne øjne eller mine egne ører – er det virkelig forår jeg ser og en stær jeg hører? Eller de to ord kan betyde at noget allerede er i gang, men jeg er et andet sted og kommer for sent, og at jeg ikke kan være sikker på stærens komme, da jeg jo ikke er der. Det er denne sproglige tvetydighed som den voldsomme ideologiske kontrast skal overdøve, men ikke kan fjerne. Spor af genskabelsens forudsatte distance. Udelukkelsesmetoden er muligvis en indlysende strategi for at genskabe et sted, men først og fremmest er den indlysende uholdbar.

Heterotopi

Man kunne fristes til med Michel Foucault (Foucault 2005) at sige at Møller ikke opstiller et utopisk drømmelandskab, men opererer med en heterotopi. Utopien er for Foucault et positivt sted der ikke findes, eller i hvert fald findes et andet sted end dér hvor den dannes. Derimod er heterotopien et reelt sted, en realitet der er et konglomerat af materielle, sproglige, imaginære aspekter der giver det identitet. Stedet er præget af at det, som alle reelle steder,

skal forankres i forhold til andre steder og derfor altid som en del af sit særpræg er mærket af disse andre steder. Heterotopien – eller det heterotopiske princip, som Foucault siger – er en rumlig forskel eller fremmedhed manifesteret inden for det rum der bestemmes af forskellen. Heterotopien er derfor udtryk for et steds brudfyldte realitet, og er udtryk for at ingen lokalitet kan være selvberørende, men får sin identitet i kraft af den måde hvorpå lokaliteten forholder sig til det fremmede. Ambitionen om gennem udelukkelsesstrategien at genskabe et sted der ikke er heterotopisk, genkender Foucault som en lang historisk tradition for at oprette sakrale rum, absolutte og autonome, en tendens han fortsat ser i sekulariserede kulturer som vores. Det nationale landskab hos Møller og Ørsted er et sådant sakral rum, der mere betoner sin indre perfektion end sin realitet.

Men selv den mest effektive udelukkelse er ikke sporløs. Heterotopien er det reelle sted hvor sporene krydser hinanden, fx i det sprog der faktisk bruges på stedet som hos Ørsted og Møller. Eller i spejlet som er Foucaults ene prototypiske heterotopi, dér hvor alt ser sig selv og noget andet på samme tid og på samme sted. Spejlet skal jo være dér hvor det der spejler sig, også er. Det er den dobbelthed der præger hele Møllers digt. Han spejler sig negativt i det fremmede for at genskabe det danske som dansk. Men jo mere præcist det danske bliver forstået og fremstillet på de betingelser, jo mindre uafhængigt bliver det. Sted som heterotopi viser derfor, i modsætning til sted som kronotop, et alternativ samtidig med sig selv og kan derfor, i kraft af sit eget væsen, kun opfattes som en fundamentalt foranderlig enhed.

Hvis vi ikke ser på Møllers dagbog som dokumentation, kan vi se hvorledes en sådan heterotopisk bevidsthed udvikles. Denne udvikling følger to spor. Det ene viser en øget følelse for det danske som en effekt af afstanden til hjemlandet, ikke af danskhedens særlige natur. Jo tættere på Danmark, jo mindre opmærksomhed. Jo længere væk, jo mere koncentreret danskhed. Det andet spor viser en næsten metapoetisk bevidsthed om at genskabelsen af det lokale særpræg bygger på en strategi der har distancen som betingelse.

Møllers vigtigste beskæftigelse under udrejsen gennem de danske farvande, ud over at kaste op, er at studere livet på skibet og at læse Tibuls latinske elegier, ikke de danske digtere. Ej heller hans job som præst hører vi meget om. Ja, han når endog at prise de norske bønders renlighed over for de danske bønders svineri (Møller 1855b:230). Han skal virkelig langt væk før han kan idealisere den foretagsomme, fattige og ædle danske bonde i strofe 8.

Men ved Kapstaden finder vi dagbogens mest omfattende og mest varierede enkeltberetning. Det er historien om mødet med et dansk skib. Først beretter han om rygtet om skibet, derpå om søfolkenes intense spejden efter det, så om observationen af flaget og endelig om mødet med danskerne og den næsten hysteriske jubel det fremkalder, understøttet af glæden ved overraskelsen over også at møde endnu flere danskere i byen (ib.: 232, 236). Det er en drøm, siger Møller (ib.: 232). Her er ingen Tibul, kropslig skrøbelighed eller fornøjeligt liv på skibet. Der er massiv danskhed på niveau med dansk-amerikanere på Rebild eller charterturister ved en pølsevogn på Mallorca.

Derefter er det mere intime scener der tiltrækker ham, ved siden af de skildringer af lokale seværdigheder der kommer i korte rids undervejs. Møller er ikke en banal nationalromantiker, langt snarere en nysgerrig og kritisk observerende oplysningsmand. Han retter næsten spionerende kikkerten mod rørende udendørs familiescener, der umiddelbart minder ham om dansk biedermeier-idyl. Han iagttager med eksperimenterende bevidsthed for at holde sine hjemlige følelser ved lige og ikke lade sig opsluge af det fremmedes følelseskulde (ib.: 235). Skildringerne virker som sentimentale skriftlige øvelser for at fastholde følelser han ellers er ræd for at miste.

Senere, i Batavia, i myldret og det virkelig fremmede miljø indgår det hjemlige nu som en internaliseret målestok mere end som jublende genkendelse eller rørende familietableauer. Afstanden fra Frederiksberg Have til Vesterbro bliver en forståelig målestok for ham når han opfatter det fremmede rum (ib.: 247). Der er tale om en klar, men næppe tilrettelagt proces: det hjemlige mister sin fascination tæt på, men dukker i Kapstaden op som spontan natio-

nalt gensyn med flag og det hele for senere at blive til eksperimenterende opsøgning med kikkertsigte af specielle miljøer og ender som få, men internaliserede og automatisk virkende holdepunkter.

Men ved siden af denne udvikling foregår der også en refleksion over betingelserne for at genskabe den hjemlige lokalitet, en refleksion der bliver mere og mere præcis. Det begynder diskret. Da han sejler gennem Øresund kontrasterer han Kullens “nøgne Rygrad” med “den smilende danske Kyst” (ib.: 226) og har dermed allerede ridset den modsætning op der præger digtet. Den er altså mere en generel forståelsesform for det hjemlige set fra det fremmede end speciel for forholdet mellem Østen og Danmark. Han ved også godt at lokaliteter får identitet gennem konstruktion. Ved mødet med den norske lods skynder han sig for at undgå at såre ham at konstruere en positiv lokal beskrivelse af nordmændene (ib.: 231). Da han møder det danske skib i Kapstaden er Danmark allerede blevet en “Drøm” (ib.: 232), dvs. en forestilling der går forud for og styrer driften mod det lokale, ikke omvendt.

Ved Kapstaden bliver han mere bevidst om disse forhold. Han laver et lille eksperiment. For virkelig at se Taffelbjerget skal man ikke stå på skibet når det nærmer sig. Nej, det virkelige syn er en genskabelse af en forventning der næres på afstand. Han bliver i sin kahyt for at undgå at se bjerget, indtil det virkelig er nær. Oplevelsen er da et produkt af afstandens intensivering (ib.: 234). Fra dette eksperiment går han til det næste, iagttagelsen af det udendørs familieliv gennem kikkert. Og han noterer om den i tiden populære idyl, Johann Heinrich Voss’ *Luisse* (1795), at “Vosses Luise henriver aldrig saameget, som naar man har seilet 1000 Mile” (ib.: 235). Med henvisningen til den litterære idyl viser han, ikke uden selvironi, at hans iagttagelse er en konstrueret genskabelse af en hjemlig idyl der har afstanden som betingelse. Nu er han klar til at skrive sit digt om Danmark.

Hele denne dobbeltsporede proces af følelsesintensivering og strategisk bevidstgørelse finder sted på et skib. Skibet er ved siden af spejlet den anden af Foucaults prototypiske heterotopier. “I civilisationer uden skibe tier drømmene, spionagen erstatter even-

tyret og politiet korsarerne” (Foucault 2005). Netop skibet oplever Møller som et sted hvor alting bytter plads: sømændene narrer hinanden, han krænger indvoldene ud når han er søsyg, under stormvejr tumler kufferter og udstyr rundt mellem hinanden. Og endnu mere radikalt: tiden holder op at eksistere og selve stedets begreb vendes på hovedet: “Den søfarende er en omvendt Snegl; thi Sneglen bærer sit Huus, men Huset bærer Sømanden” (Møller 1855b: 226). Desuden bliver ens “eget Væsen saa godt som opløst”. Dét oplever Møller ved “som i et Speil” at se sig i en anden søsyg, der er en kraftkarl og dog magtesløs, levende og dog død, og Møller selv misforstår endog det danske sprog (ib: 227). Alt er samtidig sig selv og noget andet.

Alt det skyldes det vilde hav, som Ørsted i citatet ovenfor ikke rigtig vil indlemme i det ægte danske landskab. Det er ikke desto mindre i de danske farvande Møller oplever at alt vendes på hovedet. Og det er, som nævnt, også skibet der angiver det lokale rum i det fjerne Østen inden for hvilket billedet af Danmark opstår: “Her imellem Havets dybe Kløfter/ [...] Hvalen, kold og dum, om Skibet snøfter” (strofe 2). Danmarksbilledet opstår ved at Danmark spejles negativt i det fremmede, mens de fremmede taler om Danmark, på dansk endda, og drøm og virkelighed bytter roller. Det er denne heterotopi der genskaber den danske idyl, ikke erindringen om stedets egne idylliske kvaliteter.

En anden af Foucaults heterotopier er haven, den karakteristisk Møller bruger om Danmark på disse maritime betingelser. For Foucault er haven en arbitrær konstruktion der kendes i de fleste kulturer. Den forudsætter en afgrænsning, der er lavet således at den omgivende kultur kan projicere sine utopiske forestillinger over i et reelt rum inden for kulturen selv. Haven er på den måde i slægt med teatret og filmværket. Danas have er et sådant arbitrært afgrænset rum hvorpå Møller projicerer sine forestillinger om Danmark, så det kan se ud som en naturlig, selvberørende harmoni.

Det lokale er således hverken som geografi eller identitet selvindlysende. Som kulturfænomen er det en konstruktion på bestemte historiske betingelser og derfor en dynamisk og foranderlig størrelse,

uanset hvor meget muld, hav og klippe og andre byggeklodser der er konstante. Det lokales grænser og vigtighed ændrer sig i og med det bliver brugt. Derfor er det lokale ikke *udgangspunkt* for identitet, noget man falder tilbage til når verden går af lave, men en *opgave* for identitetsdannelsen, noget der hele tiden skal *afprøves* og *specificeres* ved at konfronteres med det der er *fremmed* i forhold til det lokale.

Det er den konfrontation Møller foretager i en tvetydig gestus der bygger på en udelukkelsesstrategi. Det lokale hverken får eller giver identitet uden det fremmede. Den *positive* effekt af udelukkelsen er at det fremmede fjernes, enten fysisk eller ideologisk eller begge dele og gør lokaliteten til et sakralt rum ifølge Foucault. Men den samtidige *negative* effekt er at den lokale kultur dermed demonstrerer sin afmagt over for det fremmede – det lokale kan hverken beherske eller bearbejde det. Derfor sætter det sine spor i genskabelsen af det lokale rum, hos Møller bl.a. i den usikre sproglige sitren i første strofe. Møller demonstrerer heterotopiens realitet.

Digtning er én vigtig måde at afprøve det lokales grænser og identitet i forhold til det fremmede. Møllers digt skal derfor ikke blot ses som en bekræftende lovprisning af Danmark gennem afvisning af det fremmedes berettigelse, men som en sådan, modstræbende, afprøvning af det lokales bærekraft. Den afslører det lokale som noget andet end et kronotopisk sted, nemlig en eller et heterotopisk... ja, hvad? Hvor er det positive udtryk for den type sted? Det vil jeg prøve at svare kort på inden jeg ser på Karen Blixens fortælling om Kitosh.

Mikrokosmos eller kontaktzone

Hvis det lokale, heterotopisk eller ej, altid skal ses i forhold til den større kulturelle og geografiske sammenhæng det indgår i, gælder det også for et selvberørende sted som det nationale landskab. Sådant har det altid været. Ørsted fx henviser til universelle menneskelige væsenstræk. Men denne kontekstualisering kræver en fortolkningsmodel der respekterer det lokales selvstændighed. Forholdet mellem mikrokosmos og makrokosmos er én sådan fortolkningsmodel med lange traditioner, også i an-

dre kulturer end de europæiske, men den kan ikke bruges til at få greb om det lokales reelle brudfyldte realitet.

I Europa har den senest i renæssancen spillet en vigtig rolle: den guddommeligt skabte menneskelige krop er en mikrokosmisk udgave af det menneskeskabte samfund, den menneskeligt konstruerede by er en mikrokosmisk udgave af det gudskabte kosmos, det mindste blad vi sætter på en nælde, er et blad i den naturens bog der i overskuelig form og tilgængeligt for vores umiddelbare sansning, dér hvor vi nu befinder os, fortæller om det samlede skaberværk (fx Blumenberg 1986). Denne model forudsætter at der er en friktionsløs analogi mellem stort og småt, og at den kan fremstilles i fortællinger med en klar hierarkisk struktur, forankret entydigt i tid, sted med klare subjektive positioner hos fortællere og personer. Ikke blot er den opbygget med begyndelse, midte og slutning, men også i netop den rækkefølge, hvilket moderne fortællinger ikke just glimrer med.

Men fortolkningsmodeller er kun gode hvis man kan drage konsekvenser af dem, hvormed den lokale realitet aktivt kan placeres i en større kontekst. Den klassiske analogimodel var også indrettet sådan: på basis af en overvejende teologisk eller i hvert fald transcendent forståelse af grundlæggende orden kunne mennesket konstruere sig en social eller fysisk omverden der lignede denne orden. Fra det enkelte menneskes krop udvidede vi perspektivet til det samfund vi selv indrettede, så det lignede kroppen (fx Koselleck 1984), og fra det store kosmos fik vi principperne for hvordan byen konkret skulle indrettes som menneskets privilegerede livsrum (fx Eaton 2001). Analogidannelsen går ifølge sin homogene lighedsnatur smidigt begge veje, fra småt til stort og fra stort til småt. Helhedens essentielle grundtræk er indeholdt i mikroformatet, hvad enten det er udgangspunkt eller slutpunkt. Fra denne synsvinkel kan ‘Danas Have’ i første strofe af Møllers digt opfattes som et mikrokosmos for Danmark som helhed og for et idealt menneskeligt liv i almindelighed.

Men der var jo så lige de små spor i haven af det fremmedes realitet. De hører ikke med hér. For

at give en sådan heterotopisk lokalitet et positivt udtryk, så man kan afprøve dens grænser på andre måder end gennem melodramatiske kontraster og mikrokosmiske analogier, må der andre begreber til. Mary Louise Pratt har foreslået udtrykket: *kontaktzone*. Dét er begrebet om en heterotopisk lokalitet. Hun definerer det sådan i sin afhandling om rejselitteratur *Imperial Eyes* (1992). En kontaktzone er

et rum for koloniale sammentræf, et rum hvor folk der er adskilte geografisk og historisk, kommer i kontakt med hinanden og etablerer fortsatte forbindelser, der ofte er betinget af tvang, radikal ulighed og ustyrlige konflikter. [...] “kontaktzone” [er] et forsøg på at omfatte den samtidige tilstedeværelse i tid og rum af subjekter, der tidligere har været adskilt af geografiske og historiske skillelinjer, men hvis livsløb nu krydser hinanden. [...] Et “kontaktperspektiv” understreger hvordan subjekter konstitueres igennem deres relationer til hinanden. Det betegner ikke relationerne mellem kolonisatorer og koloniserede, mellem tilrejsende og “besøgsfolk” med termer som adskillelse eller apartheid, men med termer som samtidig tilstedeværelse, interaktion, forbundne fortolkninger og handlinger, ofte inden for rammerne af radikalt asymmetriske magtrelationer. (Pratt 2002: 6-7)

Denne opfattelse af det lokale er måske kommet klarest til udtryk hos de mange koloniale og postkoloniale forfattere der er slået igennem i global målestok i løbet af det 20. århundrede, men den har jo været kendt længe før. De skriver med nødvendighed om lokale forhold i overskridelsens tegn (Larsen 1999). Edouard Glissant giver en række skarpsindige analyser heraf i sin *Le discours antillais* (1981). Om lokal forankring og nationallitteratur skriver han:

Når folk først er blevet koloniseret af Vesten, har deres historier *derefter* aldrig været entydige. Fra det øjeblik den vestlige verden blander sig, udviser disse historiers tilsyneladende enkelhed de komplekse sammenhænge, hvor det, der kommer udefra, og det, der kommer indefra, bliver fremmede og uigenkendskelige for hinanden, en tendens der forsterkes, når det drejer sig om “sammensatte” folk som dem på Antillerne. [...] En nationallitteratur [...] skal udtrykke alle de nye folks selvbekræftelse, når de, som man siger, slår rødder, og det er det, deres kamp går ud på i dag. [...] Men den skal også udtrykke

forbindelsen fra et folk til et andet og den helhedsdannelse, denne forbindelse bidrager til. Gør nationallitteraturen ikke det (og kun hvis den ikke gør det), er den blot et regionalt fænomen, dvs. folkloristisk og gammeldags. (Glissant 2005: 181f, 188)

Fra de særlige forhold på Antillerne generaliserer Glissant til moderne nationallitteratur i almindelighed, også den der skrives uden for de nuværende og tidligere kolonier. Disse lokaliteter tydeliggør et almindeligt vilkår, både i koloniernes moderlande og på steder der ikke direkte har været i berøring med kolonisering. Uden at analysere det relevante om end også modeprægede begreb globalisering, vil jeg her nøjes med at hævde at Glissant, som én blandt mange, eksemplificerer enhver lokalitets eksistensbetingelser på globaliseringens mere generelle betingelser og dermed de krav og muligheder for litteraturen de medfører. Kolonien udgør da også én af Foucaults heterotopier, et afgrænset sted som derhjemme repræsenterer alternative og positive muligheder i forhold til lokale problemer, og som derude rummer hjemlandets normer, produkter osv. Kolonien er for Foucault en kompensatorisk heterotopi, der i Møllers tilfælde kompenserer for afstanden til Danmark ved at genskabe det som idealiseret billede.

Hvis kontaktzonen er et generelt begreb om det lokale, er det også et relevant begreb for de analogt strukturerede, homogene lokaliteter, så man tvinges til at opfatte disse som mangelfulde, med eller mod deres egen selvforståelse, måske i et forsøg på at udelukke den heterogenitet som også de rummer. Med andre ord: det lokale er mindre et sted, men snarere en spænding mellem kendt og fremmed *på stedet*, en spænding der *kan* få rumlig form, men også en blanding af sproglige, visuelle, kropslige, tidslige eller andre former.

Fra denne synsvinkel kan Møllers have og Ørstedes landskab ikke opfattes som et selvstændigt rum der mikrokosmisk repræsenterer et større rums essentielle træk, men kun som en kontaktzone. Det er en afgrænset funktion inden for et større rum, fyldt af de opbrud og konflikter Ørsted springer over, herunder det forhold til danske og andre kolonier, der over-

hovedet muliggør at Møller rejser til Østen, så han kan se sit idealiserede Danmark. Det virkeligt lokale er dette større rum, og dets grænser er større end havens. Møllers sprogligt genskabte have er netop, med et kommas præcision, en kontaktzone der bringer det kendte og det fremmede i kontakt med hinanden som radikalt forskellige rum på samme sted. Kontaktzonen fordrer en anden strategi end udelukkelsen og dens elementære og statiske kontrastlogik. Det er den *integrationsstrategi* Blixen vælger.

Blixen og Afrika

En integrationsstrategi udmærker sig ved ikke at udelukke det fremmede, men ved at bruge distancen mellem kendt og fremmed som fundament for genskabelsen af det lokale. Den skaber heller ikke en udglattende forening af de forskelle der præger det lokale som en kontaktzone, men forbinder dem med hinanden, eller rettere: forbinder det lokale med en større sammenhæng *gennem* disse forskelle. I modsætning til udelukkelsesstrategien er den *positive* effekt at integrationen af det fremmede bevirker at det bidrager til det lokales samlede struktur. Den samtidige *negative* effekt er, i modsætning til før, ikke lokalkulturens afmagt, men at det lokale hele tiden sætter sin eksistens og identitet på spil og bliver ustabil. Det bliver ikke et selvfølgerligt og homogent hjemsted, men en lokalitet hvis identitet hele tiden aktivt skal generobres og kan tabes. Man er ikke blot, som hos Ørsted, født til den. Det er den historie Karen Blixen fortæller om Kitosh.

Den foregår i Kenya omkring Karen Blixens farm. Fortælleren opsummerer i begyndelsen:

Kitosh' Historie har staaet i Aviserne. Der kom en Retssag ud af den, og en Jury blev nedsat til at gennemgaa den fra Ende til anden, og søge Oplysning i Sagen. Der er da endnu nogen Oplysning at finde i de gamle Papirer.

Kitosh var en ung Kikuyu, som var i Tjeneste hos en ung hvid Nybygger i Molo. En Onsdag i Juni laante Farmeren sin brune Hoppe til en Ven, for at han kunde ride til Stationen paa den. Han sendte Kitosh med for at bringe den tilbage og sagde til ham, at han ikke maatte ride paa den, men skulle trække den. Men Kitosh sprang op paa Hesten og red hjem, og om Lørdagen fik Farmeren, hans Herre, denne Forseelse at vide af

en Bekendt, der havde set det. Til Straf derfor lod Farmeren Søndag Eftermiddag Kitosh prygle, og bandt ham bagefter i sin Lade, og ud paa Natten døde Kitosh. (Blixen 1964: 304f)

Man mærker avissproget trænge igennem i præciseringen af de banale kendsgerninger, uden mystik og dikkedarer. Under britisk jurisdiktion sættes retten for at fælde dom.

Men nu begynder problemerne med at finde rede i årsagen til dødsfaldet, holde hensigt og skyld ude fra hinanden. Derpå begynder problemerne at yngle ukontrollabelt, og den klare sag og de klare normer til at definere det lokale som et homogent rum fordufter. Tilbage er de forskelligheder der definerer det som en kontaktzone. De knytter sig til de normsystemer af blandet oprindelse der støder sammen i det lokale livsrum.

Der er på den ene side det kollektive britiske lovsystem, der efter europæisk mønster vil have en hensigt: handlede nybyggeren forsættligt da han piskede Kitosh til døde? Man vil have en skyldig: bærer nybyggeren den fulde skyld eller ej? Og selvfølgelig også en årsag til dødsfaldet: har farmeren dræbt ham eller ej? Det har han ikke, viser det sig. Afstraffelsen var ikke dødsårsag, siger lægerne.

På den anden side møder vi kikuyernes kollektive sædvaneret. Hensigt, årsag, skyld er fløjtende ligegyldigt. Kitosh er jo død, og det hele drejer sig om at afgøre familiens erstatning så alle bliver enige. Det britiske system opererer med straf af den skyldige, ikke kompensation til de efterladte. Det er et privat forsikringsspørgsmål, må man formode.

Derudover møder vi to individuelle normsystemer. Nybyggerens selvtægt med påbud og straf, den sidste ret så grusom hører vi da den udpensles lidt nøjere senere i historien. Det andet er Kitosh' eget normsystem som hverken europæere eller nybyggere forstår. Han begår ikke selvmord, men fortæller efter sigende en dreng der kommer til ham i laden, at han vil dø. Og så dør han. Denne magt over liv og død i udsatte positioner forstår de indfødte tilsyneladende uden forklaring, og dødsårsagen har stadig ingen indflydelse på deres opfattelse af lov og ret. Fortælleren accepterer de indfødtes forståelse uden selv at kunne forstå den.

Endelig er der endnu en slags normativ instans, fortælleren, der gennem sin fortælling bringer alle de forskellige måder at afgrænse et legalt rum på sammen på samme sted. Fortælleren udstiller og udlægger forskellene i en afsluttende fortolkning af hvad hun stadig ikke forstår, men som hun véd har realitet. Titlen “Kitosh’ Historie” betyder derfor både den historie Kitosh giver anledning til, og som andre kan høre Blixen fortælle, og den historie der har Kitosh som sit indhold, sådan som avisen gengiver den. Med denne subjektive og objektive genitiv etablerer titlen således selve det lokale i sin dobbeltthed: indad mod historiens indhold, som danskheden hos Møller, og udadtil mod den større verden, som det lokale er i forbindelse med i kraft af de forskelle der konstituerer det, her de normsystemer for lov og ret der ramler ind i hinanden.

Det er klart at den litterære fremstillingsmåde der skal gengive sådan et stykke lokalkultur, ikke kan have den absolutte og statiske kontrast som sin grundlæggende form. De involverede normsystemer er jo, skønt uden gensidig forståelse, alligevel flettet ind i hinanden ved at være aktive samtidigt på samme sted. Det lokale er dette møde mellem dem. I stedet for udelukkelsens melodrama benytter Blixen integrationsstrategiens *indlejrede fortælling*. Det er resultatet af hendes fortælling at Kitosh placeres i centrum, mens retssystemet, nybyggerne og kikuyerne for længst har glemt ham. Kun en tilfældig – lokal – avisside husker ham i al anonymitet. Det er denne afstand Blixen bruger til at genskabe den lokalitet der er tæt på hende, så hun forstår dens særpræg, ikke som reservat, men som kontaktzone, ikke som folklore, men som livsrum.

Den indlejrede fortælling

Hvorfor er nu den indlejrede fortælling et godt greb til det formål? Kunsten at indlejre fortællinger er lige så gammel som fortællekunsten selv. Når man fletter fortællinger ind i hinanden, tvinger man lytter og læser til at være med til at bestemme hvad der er inden for eller uden for fortællingens verden. Indlejring er et narrativt kneb for at få læseren til at forstå, at etableringen af denne grænse er en integreret del af selve det at fortælle og læse en historie

og ikke er givet på forhånd. På den måde skaber fortællinger virkeligheder og tvinger os til at deltage i denne proces.

At påtvinge os dette realitetsspørgsmål på en sådan måde at vi ikke kan afvise det, men bliver nødt til at finde svar af en eller anden art, dét er effektive fortællingers fundamentale kulturelle kraft. De gamle fortællinger er fortællinger om at *finde* denne realitet bag de indlejrede fortællingers sammenflettede netværk. De styrer forståelsen i en tragtformet zooming fra det store til det lille perspektiv eller omvendt, som Ørsted fra menneskeheden til danskerne og, omvendt, fra den landskabelige lokalitet til nationalkarakteren. Der er en klar hierarkisering og skalaforskel i indlejringen med en stabil stedsforankring. Indlejringen udgør et mikrokosmos.

De nye fortællinger er fortællinger om at *vælge* hvad den givne lokalitet, eller i bredere forstand virkelighed, er, hvilken vi ønsker, og hvilke typer valg hele denne situation indebærer. Sådanne indlejrede fortællinger har ikke på forhånd en fælles stedsforankring. Det er netop fortællingernes opgave at give os mulighed for at vælge en ny forankring. Det er dette valg Møller og Ørsted suspenderer, når de sætter nationen som den ultimative forankring. Men det er det valg Blixen holder åbent ved at fokusere på Kitosh' gådefulde død uden at kunne løse gåden. Skal der sammenhæng i det lokale, skal vi selv vælge en løsning. Retssystemet vælger én, Kitosh en anden og kikuyerne en tredje. Blixen vælger en fjerde.

Det er den hun meddeler til slut i fortællingen, som ironisk kommentar til indledningens banale konstatering af at der er oplysning at hente i avisen. Ikke fordi man finder en løsning på gåden, men fordi avisen kan give anledning til en fortælling der tvinger os til at vælge hvad vi får ud af den. Sådan bliver vi oplyste. Hvis Kitosh' død er nøglen til at forstå det lokale, så giver Blixen sin forklaring en drejning der overrasker. Hans primære ret til stedet som indfødt er ikke sprog eller århundredlang bearbejdning af landskabet eller mental overensstemmelse med de blide kurver. Det er heller ikke den suveræne ret til at *være* på stedet. Det er magten til at *forlade* det når han selv vil og dermed efterlade en gnavnende usikkerhed hos de fremmede der sidder

tilbage. Hun hævder som en kendsgerning hun ikke kan forklare,

at vi Europæere i Afrika ikke har Magt til at sætte Afrikaneren ud af Tilværelsen. Landet er hans, og hvad man end gør ved ham, saa gaar han, naar han gaar, af egen fri Vilje, og fordi han ikke har Lyst til at blive længere. Hvem skal tage Ansvaret for, hvad der sker i et Hus? Det skal den Mand, der ejer det, hvis Arvelod det er (ib.: 309f)

Der er selvfølgelig ekko af Blixens erfaringer som samtidig eksilddansker og eksilafrikaner i denne konfrontation. Men først og fremmest er det en karakteristik af det lokale ud fra betingelserne for at opgive det eller for at forandre det og sig selv; ud fra dets grænse, og ikke ud fra dets uforanderlige essens.

Denne fortælling er det yderste lag i "Kitosh' Historie", med den kølige avis og fortællerens nøgterne resume først og den afsluttende opsummering til sidst. Den er ikke identisk med Kitosh', men er hendes tilegnelse af den fremmedhed han repræsenterer for hende. Alle fortællinger er sådanne legitimeringshistorier. Det yderste lag fungerer som en ramme om den samlede fortælling. Den rummer flere indlejrede fortællinger som ikke er hierarkisk ordnet. Der er nybyggerens fortælling om hvorfor og hvordan han har båret sig ad med at straffe Kitosh. Grusomt som sagt. Denne historie er for så vidt indlejringen af Møllers digt i Blixens fortælling. Nybyggeren har jo sin have med heste, grise, køer og får, som han forsvarer mod 'den sorte halvmand' som Kitosh er i hans øjne. Ikke at Møller ville handle således, men udelukkelsesstrategiens konsekvens for opfattelsen af det lokale kan være en legitimering af sådanne handlinger. Desuden har vi rettens fortælling om forhør, forklaring, opklaring og dom og straf, selv om øvrighedspersonerne ikke føler sig klart oplyst på alle punkter. Om Kitosh døde af den hårdhændede behandling eller ej, får retten aldrig entydigt afgjort. Nybyggeren dømmes til to års fængsel. Rettens og nybyggerens fortællinger er således afsluttede inden for den samlede historie, hænger logisk sammen og fremgår i detaljer af retsprotokollen.

Men derudover har vi fortællingen om kikuyuerne fremmøde foran retsbygningen. Den er uafsluttet. De må gå med uforrettet sag, dybt mystificerede eller krænkede af europæisk retsbevidsthed der rammer ved siden af det væsentlige: erstatninger. Dø er der jo så mange der gør. De affinder sig fatalistisk med situationen som med naturens luner.

Og endelig fortællingen om Kitosh. Ikke helt ordløs, men næsten. Kun referater har vi af at han indrømmer at have redet hesten, at han beder om at blive løsnat og så siger han vil dø. Derpå én eneste replik: “Jeg dør.” Over for ham sætter Blixen i begyndelsen, i dramaets første scene, som hun siger, den hvide farmer, hvis magt og frihed er af en anden art end Kitosh’. Han anklager Kitosh, ansigt til ansigt, for at have overtrådt ordren om ikke at ride hesten, men kun trække den og straffer ham. Men vi kan først forstå hvad hun skriver om farmeren efter at have læst konklusionen om Kitosh’ særlige form for magt og frihed. Det er jo hende der gennem fortællingen giver farmeren en perifer plads:

Farmerens Skikkelse udviskes og bliver mindre og mindre. Der er ikke noget at gøre ved det. Den bliver til Slut kun Staffage i et stort Landskab, den mister al Vægt og tager sig ud som en Figur, udklippet i Papir, der blive blæst hid og did, som i en Trækvind, af sin egen ukendte Frihed til at kunne gøre, hvad den vil. (ib.: 305f)

Farmerens ukendte, eller snarere uerkendte, frihed er at han, som Kitosh, kan gøre hvad han vil: straffe, tilgive, glemme, forlade stedet. Men alligevel handler han på rutinen i rollen som Kitosh’ herre. Derfor bliver han afhængig af dem der definerer rollen som i en art herre-slave dialektik. Det påpeger Blixen ironisk. Hun anfører at fordi retten ikke kan klarlægge Kitosh’ hensigt og indstilling, han er jo død, kommer tvivlen farmeren til gode i straffens art og udmåling. “Det kan siges, at Afrikaneren, i sin Grav, gennem sin Hensigt og Indstilling reddede Europæeren” (ib.: 307 – er der en Kristus-association knyttet til Kitosh?). Farmeren frikendes for mord og formentlig dødsstraf eller måske forvisning og bliver i landet, om end en tid i fængsel. Kitosh’ magt til at gå når han vil, er altså også en magt til at lade an-

dre blive hvor de ikke hører hjemme. De indlejrede fortællinger om det lokale artikulerer hele tiden grænsen mellem at høre til og ikke høre til, mellem et virkeligt tegn på tilhørsforhold og det modsatte, mellem at gå og at blive, mellem lokal magt og ret og lokal afmagt og uret. Det er således Blixens fortæller der kæder Kitosh og farmeren tæt sammen i denne genskabelse af det lokale som problematisk kontaktzone, hvor de to udtrykker de forskelle der gør den til en reel lokalitet.

Det fremmede og det fremmede er mindst to ting

Fortællingen om og i en kontaktzone ikke blot konfronterer os med det fremmede, men afprøver det aktivt i forhold til to grænser – grænsen mellem hvad der er inden for og uden for fortællingen, og grænsen mellem individuel og kollektivt acceptabel fastlæggelse af denne grænse. En moderne lokalitet, modsat Møllers have, sætter hele tiden disse to grænser på prøve, flytter dem, bruger dem.

En vigtig side af denne proces er derfor at forestillingen om det fremmede og dets afstand til det lokale med nødvendighed bygger på en dynamisk forskelsdannelse, som bliver usynlig i Møllers absolutte kontraster:

1. *Positionelle forskelle:* Det fremmede kan placeres *eksternt*. Det kan være et altomfattende system, som det engelske retssystem for kikuyuerne, eller som en anden lokalitets særpræg der er på niveau med vores egen, som kikuyuerne retsopfattelse er det for Blixens europæiske forståelse. Men det kan også placeres *internt* som det fremmede kunstleri hos Ørsted eller som nybyggeren i Blixens øjne.

2. *Relative forskelle:* Det fremmede kan enten opfattes som *absolut* fremmed, som det sker med Møllers opfattelse af de indfødte, eller som *betinget* fremmed, dvs. fremmed i visse henseender og på visse betingelser, som Blixen ser de engelske jurister – fremmede i forhold til lokal sædvaneret, men jo ikke i forhold til hendes egen retsopfattelse.

3. *Tidslige forskelle:* Det fremmede kan få *permanent* status, som når Møller ser på de fremmede ud fra deres natur eller kikuyuerne ser fatalistisk på europæernes optræden. Men det fremmede kan også få en *forbigående* status, som europæerne har det set

med afrikanernes øjne, som Møller der véd han skal hjem igen, eller som Kitosh der blot forlader scenen.

4. *Strukturelle forskelle*: Det fremmede kan enten placeres hierarkisk *højt* som farligt, fx når nybyggeren spærre Kitosh inde og binder ham, eller *lavt* som ufarligt som Blixens syn på virkningerne af britisk ret (cf. udtrykket 'tålt ophold').

5. *Funktionelle forskelle*: Det fremmede kan markere en *kollektiv kulturgrænse*. I så fald optræder det fremmede som udfordrende uforståeligt eller uacceptabelt i forhold til vores kulturelle normer, som asiaterne for Møller og Kitosh for englænderne og til dels for Blixen. Eller det fremmede kan markere en *individuel eksistensgrænse*. I så fald opleves det som en trussel mod det individuelle menneske, som farmeren er det for Kitosh og havet for Møller om bord på skibet.

I en globaliseret og multikulturel virkelighed som vores, næsten ligegyldigt hvilke definitioner vi giver af disse begreber, er der i øjeblikket en tendens til at udelukkelsesstrategien dominerer i opfattelsen af det lokale. Den absoluterer det fremmede, hvad enten man i raffinerede teorier kaldet det for det Andet, eller i hverdagspropagandaen kalder det Fjenden. Det gælder i global skala i kampen mod terror og installerer sakrale rum, ville Foucault sige, af sort og hvidt i bevidsthed, politik og værdisystemer. Men det gælder også i forholdet til foreningsbestræbelserne i Europa der har givet den selvtilstrækkelige nationalisme og regionalisme vind i sejlene. Endelig finder vi i mange lande regionalistiske bevægelser, hvis formål ikke er at lade deres særpræg være forudsætning for at tage del i en større sammenhæng, men for at trække sig ud af den. Hvad enten det er en sprogligt isoleret indvandrerghetto i København, eller en nationalistisk danskhed i en kontrast der blot gentager Møllers fastlåste positioner. Derfor er kritikken af Møller relevant i dag.

Globaliseringsprocesser appellerer, for mig at se, til at genskabe det lokale som en kontaktzone, som bl.a. Blixen eksemplificerer med sin integrationsstrategi. Det lokale bør ses som en prisme for en verden i forandring, en mulighed for med bestemte og afgrænsede forudsætninger og erfaringer at tage del i

den. Det moderne lokale skal defineres så det bliver et sted hvor man forholder sig til de reelle forskelle der præger vores verden i globalt perspektiv, ikke et sted hvor fraværet af dem dyrkes.

Styrken ved integrationsstrategien er at den trækker det fremmede ind i det lokale univers, således at det, som jeg har peget på, kan bygge på et varieret sæt af forskelle, ikke blot på en statisk sort-hvid kontrast. De forskelle jeg har opremset, er et sådant repertoire af forskelle der i bestemte lokale sammenhænge kan optræde sammen, med og imod hinanden, i forgrunden eller i baggrunden. Men under alle omstændigheder udgør de et dynamisk netværk. Det lokales grænser ligger derfor ikke dér hvor dets essens bliver synlig, men dér hvor de forskelle bliver synlige som angiver den større sammenhæng det lokale er del af.

Globale betingelser er jo ikke andet end luftige konstruktioner, hvis de ikke er betingelser for lokale liv. Og vi bliver blafrende papfigurer, som den hvide farmer, måske med hans dogmatiske opfattelse af sort og hvidt, hvis vi ikke magter at lade *vores* lokalitet blive mødested for de forskelle der faktisk former vores verden, og som vi skal forholde os til. Litteraturen kunne være omtalt som en af Foucaults heterotopier. Den er en reel del af en lokalitet og markerer hér at denne kun får status som lokalitet gennem den distance som bl.a. skabes af litteraturen på stedet. Litteraturen er da, lokal gennem sit sprog, udadrettet gennem sin refleksion, en frugtbar udfordring for enhver lokal selvforståelse.

Litteratur

Bakhtin, Mikhail (1937-38/1965): "Forms of Time and of the Chronotope in the Novel" in *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press. 84-258

Blixen, Karen (1937/1964): "Kitosh' Historie" in *Den afrikanske Farm. Mindendgave 3* København: Gyldendal. 304-310

Blumenberg, Hans (1986): *Die Lesbarkeit der Welt*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp

Eaton, Ruth (2001): *Ideal Cities*. London: Thames and Hudson

Foucault, Michel (1967/2005): "Des espaces autres" (1967), *Hétérotopies*. <http://foucault.info/documents/heteroTopia/foucault.heteroTopia.fr.html>, (14.03.2005)

Glissant, Edouard (1981/2005): "Historie og litteratur" in

- Litteraturhistoriografi*, Mads Rosendahl Thomsen og Svend Erik Larsen, red. Århus: Aarhus Universitetsforlag. 171-196
- Hollier, Denis (1994/2005): “Om at skrive litteraturhistorie” in *Litteraturhistoriografi*, Mads Rosendahl Thomsen og Svend Erik Larsen, red. Århus: Aarhus Universitetsforlag. 159-169
- Højskolesangbogen* (1894/1966). 15. udgave. Odense: Andelsbogtrykkeriet
- Jacob, Max (1922/2005): *Ars poetica*, Adam Ægidius, red. København: Basilisk. 51-65
- Korsgaard, Ove (2004): *Kampen om folket. Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*. København: Gyldendal
- Koselleck, Reinhart m.fl. (eds.) (1984): “Organ” in *Geschichtliche Grundbegriffe* 4. Stuttgart: Klett-Cotta. 519-622
- Larsen, Svend Erik (1999): “The National Landscape – A Cultural European Invention” in *National Identity and Democracy in Africa*, Mai Palmberg, red. Cape Town: Mayibuye Center. 59-79
- Larsen, Svend Erik (2002): *Mutters alene. Ensomhed som litterært tema*. København: Gad
- Larsen, Svend Erik (2004): “Landscape, Identity and War” in *New Literary History* 35. 469-490
- Lornsen, Uwe (1830/1980): *Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein*. Schleswig: Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte
- Møller, Poul Martin (1823/1855a): “Glæde over Danmark” in *Efterladte Skrifter* 1. København: C.A. Reitzel. 63-65
- Møller, Poul Martin (1855b): “Optegnelser fra Reisen til China” in *Efterladte Skrifter* 2. København: C.A. Reitzel. 225-258
- Pratt, Mary Louise (1992/2002): *Imperial Eyes*. London: Routledge
- Ørsted, Hans Christian (1836/1852): “Danskhed” in *Samlede og efterladte Skrifter* 7. København: A.F. Høst. 39-58

RAVEN CIRCLE 1994, PHOTOGRAPH 114 X 83,5 CM © RICHARD LONG, MED TILLAEELSE FRA HAUNCH OF VENISON, LONDON